BÜİFD
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF BINGOL UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

Namazda Salât Meselesi ve Buhârî'nin Yaklaşımı

The Issue of Ṣalāt in Prayer and al-Bukhārī's Approach

Zeyd TABAN

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı

Asst. Prof., Bayburt University, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Hadith

e-posta: zeydtaban@bayburt.edu.tr

Orcid: 0000-0002-8298-7448

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16.01.2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24.05.2026

Yayın Tarihi / Date Published: 28.06.2026

Atıf / Citation: Taban, Zeyd "Namazda Salât Meselesi ve Buhârî'nin Yaklaşımı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2026), 194-222. DOI: 10.34085/buifd.1865433

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism**: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd

Öz

Salâtüselâm getirmek Müslümanların Hz. Peygamber'e olan saygı ve bağlılıklarını gösteren sembollerden biridir. Salli-Bârik duaları ise Salâtüselâmın kapsamlı bir formu olup daha çok namazla birlikte anılmaktadır. Bu duanın namazda okunmasıyla ilgili farz veya müstehap/mendup gibi farklı hükümler verilmiş, terk edenin en azından kusurlu olduğu ifade edilmiştir. Buhârî'nin ise İslamî ilimlerin tamamıyla ilgili hüküm ve bilgileri sahih hadislere dayandırma gayesiyle telif ettiği anlaşılan *es-Sahîh*'inde bu duayı namazla ilişkilendirmediği, teşehhüdden sonra yapılacak duaya da bir bağlayıcılık atfetmediği anlaşılmaktadır. Nitekim onun, Salli-Bârik dualarını *es-Sahîh*'in birçok yerinde naklettiği ve namazda veya teşehhüdden sonra dua ile ilgili başlıklar açtığı hâlde bu duaları namazla ilgili bölümlerde aktarmadığı görülmüştür. Bu uygulamayla ilgili fakihler tarafından verilen muhtelif hükümler ve Buhârî'nin farklı tutumu Müslümanların her gün eda ettikleri namaz ibadetini etkileyebilecek bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple mezkûr duaların namazla ilişkisinin tekrar gözden geçirilmesi önemlidir. Bu durum araştırmacıyı tarafların delil olarak sunduğu rivayetleri incelemeye ve bu yerleşik uygulamanın dayanağını araştırmaya sevk etmiştir. Konuyla ilgili daha önce yapılmış akademik bir çalışmaya rastlanmadığından bu makalede namazda salât okumanın Hz. Peygamber'in sünnetine dayanıp dayanmadığı meselesi, ilgili rivayetler üzerinden incelenmiş, sahâbe ve tâbiûn döneminde bu uygulamanın varlığı sorgulanmıştır. Buna ilaveten namazda salâtın sonraki dönemlerdeki durumu araştırılmış, bu uygulamanın yerleşmesinin arkasındaki amiller üzerine fikir yürütülmüştür. Ardından bu sürecin hadis kitaplarına yansıması üzerinde durulup Buhârî'nin fakihlerden ve diğer musanniflerden farklı olan bu tasarrufunun ilgili rivayetlerin isnâd veya metinlerindeki zafiyetten kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Buna bağlı olarak *Sahîh-i Buhârî*'nin salt hadis kaynağı olarak görülmemesi ve Buhârî'nin tercihlerinin ilmî meselelerde mutlaka dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimler: Hadis, Buhârî, Salât, Salâtüselâm, Salli-Bârik, Namazda salât.

Abstract

The recitation of ṣalāt al-salām is one of the symbols through which Muslims express their reverence and devotion to the Prophet. The Ṣallī and Bārik supplications represent a comprehensive form of ṣalāt al-salām and are most commonly associated with prayer. Various rulings have been issued regarding the recitation of these supplications during prayer, ranging from obligatory (farḍ) to recommended (mustaḥabb/mandūb), and it has been stated that one who omits them is, at the very least, at fault. Al-Bukhārī, however, in his Ṣaḥīḥ, which appears to have been compiled with the aim of grounding all rulings and knowledge related to Islamic sciences in authentic hadiths, did not associate this supplication with prayer, nor did he attribute any binding force to the supplication to be made after the tashahhud. Indeed, although he narrated the Salli and Bârik prayers in many places in al-Sahîh and dedicated sections to supplication after the prayer or the tashahhud, it has been observed that he did not include these supplications in the sections related to the daily prayer. The divergent rulings issued by jurists regarding this practice, and al-Bukhārī's distinctive stance, present a picture that could affect the daily prayers performed by Muslims. For this reason, it is important to re-examine the relationship between these supplications and the daily prayer. This situation led the researcher to examine the narrations adduced as evidence by the parties and to investigate the basis of this well-established practice. As no prior academic study on this subject has been encountered, this article examines, through the relevant narrations, whether the recitation of ṣalāt al-salām during prayer is grounded in the Sunnah of the Prophet, and questions the existence of this practice during the periods of the Companions and the Successors (Ṣaḥābah and Tābiʿūn). In addition, the status of ṣalāt al-salām in prayer in later periods has been researched, and the factors contributing to the establishment of this practice have been considered. Subsequently, the reflection of this process in the ḥadīth literature has been examined, and it has been concluded that al-Bukhārī's approach, which differs from that of the jurists and other hadith compilers, stems from weaknesses in the isnād or matn of the relevant narrations. Accordingly, it has been emphasized that Ṣaḥīḥ al-Bukhārī should not be regarded as the sole authoritative source of ḥadīth and that al-Bukhārī's scholarly preferences must be taken into account in juridical matters.

Keywords: Ḥadīth, al-Bukhārī, Ṣalāt, Ṣalāt and Salām, Ṣalli-Bārik, ṣalāt in prayer.

Giriş

Lügatte salât kelimesi dua, yüceltme, rahmet, bereket ve namaz anlamlarına gelirken[1] bu kelimenin salât eden ve edilen açısından farklı manalarda kullanıldığı ifade edilmiştir:[2] Buna göre Allah'ın kuluna salât etmesi ona merhamet, Resûlüne salât etmesi güzel övgü, meleklerin kullara salât etmesi dua ve istiğfar, kulun kul için salât etmesi ise dua anlamındadır.[3] Ümmetinin Hz. Peygamber'e salât etmesinin ise kulun kul için salât etmesi babından olduğu, onu övmek ve onun için dua etmek manasına geldiği belirtilmiştir.[4] Hz. Peygamber'e yapılan salâta genel olarak "Salâtüselâm" denilirken bazı rivayetlerde tarif edilen kapsamlı formuna "Salli-Bârik duaları", "Salât-ı Tâmme" ve "Salât-ı İbrahimiyye" gibi isimler verilmiştir.[5] Salli-Bârik duaları, rivayetin bazı tariklerinde belirtildiğine göre Ahzâb Suresi 56. âyetin[6] nazil olması üzerine gündeme gelmiştir. Mezkûr âyette müminlerden Hz. Peygamber'e salât etmeleri istendiğinden bu salâtın nasıl yapılacağı Hz. Peygamber'e sorulmuş ve cevabında bu kapsamlı dua öğretilmiştir.[7]

Sahâbe döneminde olmasa da mezkûr âyetteki emir sebebiyle mesele hâline gelen diğer husus Hz. Peygamber'e salâtın ne zaman ve nerede okunacağı ile bu okumanın hükmünün ne olduğudur. Âlimler konuyla ilgili farklı görüşler beyan ederken[8] Şâfiî (ö.

---

[1] Ebü'l-Feyz M. Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Komisyon (Kuveyt: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfeti ve'l-Funûni ve'l-Âdâb bi-Devleti Kuveyt, 1422/2001), "slv", 38/437-9; Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994), "slv", 14/464-5.

[2] Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*, thk. Muhammed b. Sa'd Âli Su'ûd (Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1409/1988), 2/817-8.

[3] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Nizâr Temîm-Heysem Nizâr Temîm (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), "Sûretü'l-Ahzâb", 10; Zebîdî, "slv", 38/437-9; İbn Manzûr, "slv", 14/464-5; Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1390/1970), 8/533; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Komisyon (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 19/126.

[4] Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*, 2/818; Kur'an'da ve hadislerde salât kelimesinin anlamı ayrıca çalışılması gereken önemli bir konu olup bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Burada zikredilen anlamlar giriş mahiyetinde bilgi verme amaçlıdır ve araştırmacının tercihlerini ifade etmez. Salâtın anlamıyla ilgili farklı yaklaşımlar için bk. Ahmet Nedim Serinsu, "33/Ahzâb Sûresi 56. Ayeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salât ve Selâm Getirmenin Anlamı", *Dinî Araştırmalar* 4/10 (2001), 121-140; Murat Sülün, "Salâtuselâm Âyetinde Emredilen Nedir? el-Ahzâb (33) Suresinin 56. Âyetinin Tefsiri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 7-63.

[5] M. Suat Mertoğlu, "Salâtüselâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/23-4.

[6] "Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun."

[7] Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecîd (Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, ts.), 19/126-30; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 6/8; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne'ş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe ve ashâbihî*, thk. Muhammed b. Abdulfettâh Ebû Şezâ en-Nahhâl (Kâhire: er-Ravzâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1436/2015), 3/196; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/533; 11/154. Buhârî de Ahzâb 56. âyetin tefsiriyle alakalı olarak Salli-Bârik rivayetini aktarmıştır (Buhârî, "Sûretü'l-Ahzâb", 10).

[8] Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî-Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî (Fas: Vizaratu Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâm, 1387/1967), 19/191; İbn Hacer, *Feth*, 11/152-3.

204/820) âyetteki emri namazla ilişkilendirmiş, kişinin teşehhüdden sonra salât okumasını vacip/farz olarak görmüştür.[9] Şâfiî'den önce kimsenin vermediği belirtilen bu hüküm[10] sebebiyle tartışmalar bu duanın namazda okunmasının farz olup olmadığına yoğunlaşmıştır. Ancak konunun bu merkezde işlenmesi önemli bir detayı arka planda bırakmıştır: Âyetten bağımsız olarak bu duanın namazla ilişkilendirilmesinin dayanağı nedir? Nitekim Şâfiî öncesi kaynaklardan *Muvattâ*'da Salli-Bârik dualarının namaz bölümünde geçtiği görülür.[11] Ancak Buhârî (ö. 256/870) Salli-Bârik dualarını *es-Sahîh*'in muhtelif yerlerinde nakletmesine ve namazda veya teşehhüdden sonra edilecek dualarla ilgili müstakil başlıklar açmasına rağmen bu duayı içeren rivayetleri namazla ilgili hiçbir kısımda nakletmemiş, namazla ilişkilendirmemiştir. Bu dikkat çekici durum araştırmacıyı şu soruları sormaya itmiştir: Buhârî'nin bu tasarrufunun sebebi nedir? Bu uygulamanın dayanağı Hz. Peygamber midir, yoksa sonraki nesillerin tasarruflarına mı dayanır?

Bu çalışma mezkûr soruların cevabını aramak için kaleme alınmış olup özellikle Buhârî'nin bu konudaki yaklaşımını anlamayı hedefler. Bu sorulara cevap veren veyahut namazda salâtla ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanmadığı gibi bu meselede Buhârî'nin tercihlerini dikkate alan bir araştırma da tespit edilememiştir. Hz. Peygamber'e salât okumakla ilgili çalışmaların ise meseleye bu zaviyeden bakmadığı, genel olarak Hz. Peygamber'e salât etmenin anlamına yoğunlaştığı ve ilgili rivayetlerin kritiğine de bu doğrultuda yaklaştığı görüldüğünden[12] araştırmacı alandaki bu boşluğu doldurmayı amaçlar. Bu hedef doğrultusunda çalışmaya önemli ilim merkezlerini ve geleneklerini temsil eden sahâbe ve tâbiûn nesillerinin konuyla ilgili görüşleri tespit edilerek başlanacak, ardından bu gelenekleri takip eden mezheplerin ve imamlarının verdikleri hükümlere değinilecektir.

[9] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990), 1/140.

[10] Ebu Cafer Muhammed b Cerîr et-Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, thk. Ali Rıza b. Abdullah (Şam: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1416/1995), 230; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî İbnü'l-Münzir, *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ ve'l-ihtilâf*, thk. Ebû Hammâd Ahmed b. Muhammed (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 3/213; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf alâ mezhebi'l-Ulemâ*, thk. Ebû Hammâd Ahmed b. Muhammed (Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 1425/2004), 2/44; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Sadettin Ünal (İstanbul: Merkezü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1416/1995), 1/181; Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimu's-sünen*, nşr. Muhammed Râğib et-Tabbâh (Halep: et-Tab'atü'l-'İlmiyye, 1351/1932), 1/227.

[11] Ebû Hamza Mâlik b. Enes b. Nadr el-Ensârî Mâlik, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Abu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1425/2004), "Kasru's-salât", 66.

[12] İlgili çalışmalar için bk. Şaban Banaz, *Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Recep Tuzcu, "İsnad ve Metin Açısından Salavat Hakkındaki Bazı Rivayetlerin Tenkidi", *Mütefekkir* 7/14 (2020), 367-390; Zübeyir Aksoy, *Temel Hadis Kaynaklarında Hz. Peygamber'e Salât ve Selâm Getirmeyle İlgili Rivâyetlerin İsnâd ve Metin Yönünden İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023). Ayrıca bk. Hidayet Işık, "Hz. Peygamber (S.A.S.)'e Salat ve Selam Getirme ile İlgili Bir Araştırma", *Diyanet İlmi Dergi* 15/4 (1989), 263-286; Hayri Cihangeri, *Namazda Okunan Duaların Hadisler Açısından Değerlendirilmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Serinsu, "33/Ahzâb Sûresi 56. Ayeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salât ve Selâm Getirmenin Anlamı", 121-140; Sülün, "Salâtuselâm Âyetinde Emredilen Nedir? el-Ahzâb (33) Suresinin 56. Âyetinin Tefsiri", 7-63.

Buhârî öncesi tablo netleştirildikten sonra ilgili rivayetler incelenecek, son olarak Buhârî'nin konuyla ilgili yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Namazda Salât Okumanın Tarihi Seyri

1.2. İlk Nesillerde Namazda Salât

Namazda salât okunması ile ilgili sahâbe ve tâbiûn neslindeki uygulamaları ve onların konu hakkındaki görüşlerini tespit etmek, oluşan geleneğin tarihi seyrini görebilmek ve verilen hükümlerin arka planını anlamak açısından önemlidir.

Sahâbe dönemindeki uygulamayı tespit için yapılan taramada Abdullah b. Mesʿûd (ö. 32/652-3) ve Ebû Mesʿûd el-Ensârî'den (ö. 42/662-3) nakledilen, bu duanın namazda okunmasıyla ilgili müspet iki mevkûf rivayetin nakledildiği görülmüştür. İleride detaylarına değinileceği gibi bu rivayetler sıhhat bakımından tatmin edici nitelikte olmayıp bazı illetleri barındırır. Nitekim İbn Mesʿûd rivayetinin muarızları bulunurken Ebû Mesʿûd rivayetinin zayıflığı açıktır. Öte yandan yine ileride zikri geçecek olan Saʿd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 55/675) teşehhüdden sonra salât okumaksızın başka bir dua ettiğini ifade eden bir rivayet de nakledilmiştir. Bu sebeple bu rivayetlerin sahâbe dönemiyle ilgili tabloyu yansıtmaktan uzak olduğu söylenebilir. Bu noktada İslam coğrafyasının özellikle Mekke ve Kûfe gibi sahâbe uygulamalarını devam ettiren gelenekleri ifade eden önemli ilim merkezlerine odaklanmak yerinde olacaktır.

Mekkeli İbn Cüreyc'in (ö. 150/767) tâbiûn dönemi fakihlerinden Atâ b. Ebû Rebâh'a (ö. 114/732) namazda salâtla ile ilgili "Nebî'ye salât etmek teşehhüdle beraber değil midir?" diye sorduğu, Atâ'nın da "Kişinin teşehhüdden sonra dilediğini söylemesi hariç teşehhüde bir şey ziyade edilmez." şeklinde cevap verdiği nakledilir.[13] Buradaki "dilediğini söylemesi hariç" ifadesiyle Atâ'nın ileride detayları zikredilecek olan Hz. Peygamber'in kişinin Tahiyyât'tan sonra dilediği duayı okumasını salık verdiği rivayete dayandığı anlaşılmaktadır. O rivayette salât detayı bulunmadığından Atâ da sözlerini "başka bir şey ziyade edilmez" şeklinde bitirmiş olmalıdır. Buna göre Atâ'nın Tahiyyât'tan sonra salât okunmasını uygun görmediği ya da bu uygulamaya bir bağlayıcılık atfedilemeyeceği görüşünde olduğu söylenebilir. Nitekim onun "Teşehhüd bittikten sonra abdesti bozulan kişinin namazı tamam olmuştur." dediği de aktarılmıştır.[14]

Kûfe'nin önemli fakihlerinden İbrahim en-Nehaî'nin (ö. 96/714) "öncekilerin teşehhüdden sonra salât okumadığı"[15] ve onların "Nebî'ye salât için teşehhüd yeter."[16]

[13] Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Sanʿânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-Aʿzamî (Hindistan: el-Meclisu'l-ʿİlmî, 1403/1983), 2/207.
[14] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 252.
[15] Abdurrezzâk, *Musannef*, 2/206.
[16] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 240.

dediklerine dair nakillerde bulunduğu, kendisinin de teşehhüd bittikten sonra farklı bazı dualar edip selâm verdiği ve "Nebî'ye salât olarak teşehhüd yeter." dediği aktarılmıştır.[17] Onun nakil ve cevapları önceki nesilde böyle bir uygulamanın olmadığına işaret eder.

Kûfeli fakihlerden Hakem b. Uteybe'nin (ö. 114-5/732-4) "(Bir kimse) teşehhüd miktarı oturduysa namazı tamam olmuştur." dediği nakledilmiştir.[18] Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) "(Kişi) teşehhüd ettiyse namazı bitmiştir, bundan sonra konuşması namazına zarar vermez." görüşünde olduğu, Yemenli tâbiî âlim Tâvûs b. Keysân'ın (ö. 106/725) "Teşehhüd (etmek) namazı bitirmektir." dediği rivayet edilmiştir.[19] Abdullah b. Mesʿûd'un ashabının da namazda teşehhüdden sonra hafif (kısa) dualar edip namazı bitirdikleri aktarılmıştır.[20]

Öte yandan Beyhakî (ö. 458/1066), Kûfeli tâbiî âlim Şaʿbî'nin (ö.104/722) "Teşehhüd esnasında Nebî'ye salât etmeyen namazını iade etsin veya namazı geçerli değildir." dediğini aktarmıştır.[21] Ancak Beyhakî öncesi kaynaklarda Şaʿbî'ye nisbet edilen bu mahiyette bir söze rastlanılmadığı gibi İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Şaʿbî'nin mezkûr söze muhalif olarak şöyle dediğini nakleder: "Teşehhüdü bitirdikten sonra doğru bildiğin şekilde ahiretin ve dünyan için dua et."[22]

Tâbiûn neslinin önemli fakihlerinden yapılan bu nakiller ve ulaşabildiğimiz kaynakların taranması neticesinde şunu söylemek mümkündür: ilk nesillerin yaşadığı önemli ilim merkezlerinde teşehhüdden sonra salât okumak bir sünnet veya gereklilik olarak algılanmamış ve herkes tarafından kabul edilen yaygın bir gelenek hâline gelmemiştir. Ancak mezkûr soruların sorulması bu konunun gündeme gelmeye başladığını göstermektedir. Bu noktada Nehâî'nin öncekilerin bunu yapmadığını belirtmesi, Atâ'nın teşehhüde bir şey ziyade edilemeyeceğini söylemesi önemlidir.

1.2. Sonraki Dönemlerde Namazda Salât

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Züfer (ö. 158/775), Ebû Yusuf (ö. 182/798), Muhammed b. Hasan (ö. 189/805) ve diğer birçok Hanefî fakihin namazda salâtın farz/vacip olmadığı, yani terkinin namazı ifsâd etmeyeceği görüşünde oldukları ancak terk edeni de kusurlu (*müsî'*) saydıkları aktarılmıştır.[23]

[17] Abdurrezzâk, *Musannef*, 2/207; Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 240.
[18] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 249.
[19] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 251-252.
[20] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 241.
[21] Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/203.
[22] Abdullah b. Muhammed el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Lübnan: Dâru't-Tâc, 1409/1989), 1/264.
[23] Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/182; İbn Abdilber, *Temhîd*, 16/191; İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/213; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, 2/44.

Beyhakî, Ebû Hanîfe'nin namazda salât okunmasına sünnet hükmünü verdiğini aktarmıştır.[24] Ancak ilk dönem Hanefî mezhebi kaynaklarında böyle bir bilgiye ve namazda salâta sünnet hükmünü verdiklerine rastlanmamıştır.[25] Şeybânî *el-Hucce*'sinde Ebû Hanîfe'den nakille kabul ettikleri teşehhüd ve selâmı tarif etmiş, ardından hükmünü belirtmeden ve okunacağı yerle ilgili yorum yapmadan Hz. Peygamber'e salâtın nasıl olduğunu yine Ebû Hanîfe'den nakletmiştir.[26] Buradan ilk dönem Hanefî imamlarının verdiği hüküm çıkarılamasa da namazda salâtın Hanefîlerce kabul görüp uygulandığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönem Hanefî mezhebi kaynaklarında ise namazda salât okumanın vacip değil mendup/müstehap olduğu üzerinde durulmuştur.[27] Bazı geç dönem kaynaklarda ise buna sünnet hükmünün verildiği görülür.[28]

Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) de salâtın kişiye genel olarak farz olduğu, bu farziyetin namaza has kılınmadığı ve kişi ömründe bir defa salât etse üzerinden bu yükümlülüğün kalkacağı görüşünde olduğu aktarılmıştır.[29] Onun namazda salâtı müstehap gördüğü, terk edeni ise kusurlu bulduğu (*müsî'*) rivayet edilir.[30] İbnü'l-Münzir'in (ö. 318/930-1) aktardığına göre amel-i ehl-i Medîne de bu şekildedir.[31] Ancak Mâlikî mezhebinin asıllarından Sahnûn'un (ö. 240/854) rivayet ettiği *el-Müdevvene*'de namazda salât ile ilgili hiçbir bilgiye rastlanmamıştır.[32] Yine temel kaynaklardan İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin (ö. 386/996) *er-Risâle*'sinde namazın kılınışı tarif edilirken teşehhüdden sonra selâm verilirse namazın caiz

[24] Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/195.

[25] *Zâhirü'r-rivâye* eserlerinden Şeybânî'nin *el-Asl* ve *el-Câmi'u's-sağîr*'inde, *el-Huccetü alâ ehli Medîne*'sinde, yine onun ve Ebû Yusuf'un *Kitâb'ul-Âsâr*'larında yapılan taramada namazda salâtın hükmüyle ilgili bir bilgiye rastlanmadı. Ayrıca merfû rivayetlerin yanında Kûfe ve Mekke'nin ilmini, o bölgelerin önemli fakihlerinin görüşlerini aktaran İbn Ebî Şeybe ve Abdürrezzak'ın *Musannef*'lerinde de durum aynıdır.

[26] Ebû Abdillah Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasan el-Kîlânî (Beyrut: ʿÂlemu'l-Kütüb, 1403/1982), 1/136.

[27] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 6/17-20; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed-Said Bektaş (Beyrut, Medîne: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Dârü's-Sirâc, 1431/2010), 1/641-2; Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/183; Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Komisyon (Mısır-Beyrut: Matbaʿatu's-Saʿâde-Dâru'l-Maʿrife, ts.), 1/29; Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Komisyon (Kahire: Dâru's-Selâm, 1427/2006), 2/568-72; Ali b. Ebû Bekir Burhânuddîn el-Merğinânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mubtedi'*, thk. Talâl Yusuf (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/53, 71; Ali b. Zekeriyya el-Menbicî, *el-Lübâb fi'l-cem' beyne's-sünneti ve'l-Kitâb*, thk. Muhammed Fazl Abdulazîz (Şam: Dâru'l-Kalem, 1414/1994), 1/247-8.

[28] Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr* (Kahire: Matbaʿatu'l-Halebî, 1356/1937), 1/54; Hasan b. Ammar eş-Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh şerhu metni Nurü'l-îzâh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005), 1/101.

[29] Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî el-Kâdı İyâz, *eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Komisyon (Amman: Dâru'l-Feyhâ', 1407/1986), 2/142. Ayrıca bk. Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/182; İbn Abdilber, *Temhîd*, 16/191; İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/213; *el-İşrâf*, 2/44.

[30] Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 2/143.

[31] İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/212; Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 2/143.

[32] bk. Ebû Hamza Mâlik b. Enes b. Nadr el-Ensârî, *el-Müdevvene [Sahnûn]* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994).

olacağı belirtilmiş, eğer kişi devam etmek isterse okuyabileceği ve içinde Salli-Bârik dualarının da geçtiği uzun bir dua zikredilmiştir.[33]

Şâfiî ise bu farziyetin namazda olduğunu belirtmiş, terk edilmesinin namazı ifsâd edeceğini savunmuştur. O, ilgili âyette Allah'ın Hz. Peygamber'e salât etmeyi farz kıldığını ve bunun okunması için namazdan daha evla bir yer olmadığını söyler. Salâtın namazda okunmasının farz olduğuna delalet eden hadislerin de bulunduğunu ekleyen Şâfiî, bu hadislerin "Kur'an'ın verdiği hükme ziyade" kabilinden olduğunu söylemiştir.[34] Bahsedilen rivayetlere ileride değinilecektir.[35]

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) namazda salât hakkındaki görüşü ise net değildir. Ancak hüküm vermeden "Teşehhüdden sonra salât okunur" dediği ve bu salâtın nasıl olduğu kendisinden aktarılmıştır.[36] İbn Kudâme (ö. 682/1283) Ahmed b. Hanbel'in namazda salâtı vacip görmediğinin aktarıldığını ancak ondan "Önceden bu konuda tereddütlüydüm daha sonra ise görüşüm netleşti: salât okumak vaciptir." dediğinin nakledildiğini söyler. Bu sebeple İbn Kudâme "Görünen o ki Ahmed b. Hanbel'e göre bu vaciptir. Çünkü bu nakil onun ilk görüşünden döndüğünü gösteriyor." demiş, bu görüşün doğru olduğunu da sözlerine eklemiştir.[37]

Önde gelen Hanbelî fakihlerden Hırakî (ö. 334/946) mezhebin en temel kaynaklarından biri olan *el-Muhtasar*'ında son teşehhüdden sonra salât okumayı kasten terk eden kimsenin namazını iade etmesi gerektiğini, sehven terk edenin ise sehiv secdesi yapması gerektiğini dile

[33] Abdullāh b. Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *er-Risâle* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/29-30. Mâlikî mezhebinde salâtın namazın farzların olmadığına dair ayrıca bk. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl ve'ş-şerh ve't-tevcîh ve't-taʿlîl fi mesâʾili'l-Müstahrece* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1408/1988), 18/602; Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî İbn Abdilber, *el-Kâfî fi fıkhı ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed el-Moritânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîsiyye, 1400/1980), 1/205; Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî el-Kâdı İyâz, *eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Komisyon (Amman: Dâru'l-Feyhâ', 1407/1986), 2/149.

[34] Şâfiî, *Ümm*, 1/140.

[35] Şâfiî sonrası kaynaklarda onun görüşü birkaç istisna dışında devam ettirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî, *el-Muhtasar* (Beyrut, 1410/1990), 8/108; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr fi fıkhi mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfi'î ve hüve şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 2/137; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Mehâmilî, *el-Lübâb fi'l-fıkhi'ş-Şâfi'î*, thk. Abdulkerim el-Umerî (Medine: Dâru'l-Buhârî, 1416/1995), 1/99; Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 2/177. Şâfiî mezhebinden sayılan ancak bu konuda farklı görüş beyan eden Hattâbî (ö. 388/998) ve Ebü't-Tayyib et-Taberî'nin (ö. 450 /1058) görüşleri için bk. Hattâbî, *Meʿâlimu's-sünen*, 1/227; İbn Hacer, *Feth*, 2/321.

[36] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Mesâil (Salih b. Ahmed)*, thk. Fazlurrahman Din Muhammed (Delhi: ed-Dâru'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/379; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Mesâil (Abdullah b. Ahmed)*, thk. Züheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1401/1981), 1/77.

[37] Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Komisyon (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 1/388-9.

getirmiştir.[38] Bu bilgilere göre Hanbelî fakihlerinin genel olarak bu görüşte olduğu söylenebilir.

Ehl-i hadis'in önemli fakihlerinden Evzâî (ö. 157/774) ve Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778)[39] namazda salâtı müstehap, terk edeni ise kusurlu (*müsî'*) gördükleri nakledilmiştir.[40] Taberî'nin (ö. 310/923) isnâdıyla aktardığı bir rivayette Evzâî Hz. Peygamber'in "Teşehhüdü bitirdikten sonra dört şeyden Allah'a sığının (…)" hadisini aktarmış, arkasından: "Sonra uygun gördüğü şekilde dua etsin." demiştir.[41] Hadiste salât zikredilmediği hâlde Evzâî'nin bu sözü söylemesi onun salâtı vacip saymadığını gösterdiği gibi, onu müstehap gördüğü yönündeki nakille de uyumludur. Süfyân es-Sevrî'ye ise teşehhüdden sonra gülen imamın durumunun sorulduğu, onun da "Namazı tamam oldu" dediği nakledilmiştir. Buna göre onun da teşehhüdden sonra salâtı gerekli görmediği söylenebilir. Nitekim başka bir rivayette açıkça "Teşehhüd bittikten sonra Allâhumme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed (…) denmesini müstehap görüyorum." dediği nakledilmiştir.[42]

Öte yandan Ehl-i hadis'in önemli isimlerinden İshak b. Râhûye'nin (ö. 238/853) bu salâtı vacip gördüğü aktarılmıştır. Ona göre salâtı kasten terk edenin namazı iade etmesi gerekirken sehven terk edenin iade etmesine gerek yoktur.[43] Talebesi İshak b. Mansûr (ö. 251/865), rivayet ettiği *Mesâil*'de İbn Râhûye'den bunu destekler nitelikte bir nakil yapmıştır. Buna göre "Kişi, cemaatle namazdayken duasını bitirmeden imam selâm verirse ne yapar?" sorusuna "Eğer teşehhüdü yapıp Hz. Peygamber'e salat ettiyse [imamla beraber] o da selâm verir. Eğer bunları yapmadıysa imam selam verir ancak o bunları yaptıktan sonra selam verir." demiştir.[44] İbnü'l-Münzir, İshak'ın salâtın sehven terkinde namazın iadesini istememesini "Eğer onun için bu namazın diğer vacipleri gibi bir vacip olsaydı her hâlükârda namazın iadesini vacip görürdü. İshak b. Râhûye'nin bu son sözü ya ilk görüşünden döndüğünü ya da iki sözü arasında ihtilaf olduğunu gösterir." şeklinde yorumlamıştır.[45]

Burada Ehl-i hadis'in önemli isimlerinden olup çoğunlukla Şâfiî usulünü kullandıkları için Şâfiî âlimler arasında gösterilen ve Dört Muhammed diye de bilinen İbnü'l-Münzir,

[38] Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin el-Hırakî, *Metnü'l-Hırakî alâ mezhebi Ebi Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî* (Kahire: Dâru's-Sahâbeti li-t-Turâs, 1413/1993), 1/26.

[39] Yaşadıkları dönemde mezhep sahibi olan bu âlimlerin görüşleri, çoğunlukla Ehl-i hadis çizgisinde oldukları ve mezhepleri devam etmediği için Ehl-i hadis adı altında zikredildi.

[40] İbn Abdilber, *Temhîd*, 16/191; Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 2/143.

[41] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 236.

[42] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 259.

[43] Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 2/143; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/388; İbn Hacer, *Feth*, 2/321; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 2/137.

[44] Ahmed b. Hanbel - İshâk b. Râhûye, *Mesâil (İshâk b. Mansûr el-Mervezî el-Kevsec)* (Medine: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1425/2002), 2/470-1.

[45] İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/213.

Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/906), İbn Huzeyme (ö. 311/924), Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin[46] de görüşlerini tespit etmek yerinde olacaktır.

İbnü'l-Münzir namazda salâtın farz olmadığını, bunu mendup olarak gördüğünü söylemiş[47] ancak herhangi bir vucûbiyet yüklemeden ve terki durumunda iadeye mecbur etmemek şartıyla bir kimsenin salât okumaksızın namaz kılmasını tercih etmediğini de belirtmiştir.[48] Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin ise günümüze ulaşan, namazla ilgili bölümlerin olduğu kitaplarında salât veya namazda salât konusuna değinmemiş olması gariptir.[49] Bu durum, onun bu konuda Şâfiî'ye uymadığı ihtimalini akla getirmektedir.

İbn Huzeyme'nin görüşünü ise *Sahîh*'inin bâb başlıklarından çıkarmak mümkündür. O, "Teşehhüdde Nebî'ye salât"[50] isminde bir bâb açmış, altında Salli-Bârik rivayetlerini zikretmiştir. Yine "Farz namazlarda Kur'an muhtevası haricinde dua etmek caiz değildir diyenlerin aksine teşehhüdden sonra selâmdan önce namaz kılanın dilediği duayı etmesinin mübahlığı bâbı" isminde bir başlık açmış, burada teşehhüdden sonra kişinin dilediği duayı etmesini mübah gördüğünü açıkça ifade etmiştir.[51] Daha sonra ise teşehhüdden sonra istiâze yapılması emri, istiğfar yapılması ve cennetin istenmesi gibi salât harici dualar için müstakil bâblar açmıştır.[52] Bu durum, onun salâtı teşehhüdün bir parçası olarak gördüğü, mezkûr ikinci bâbın ise teşehhüd ve salâttan sonra yapılacak duaların hükmünü ifade ettiği anlamına gelebilir. Onun "Teşehhüdde Nebî'ye salâtın şekli ve 'Selâmı öğrendik peki sana teşehhüdde nasıl salât edeceğiz?' diye sorulduğunun delili" adında bir bâb açması[53] da bu düşüncede olduğunu gösterir niteliktedir.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî de ilgili âyetteki emrin mendupluk ifade ettiğini, orada salâtı okumak için belirli bir yer gösterilmediğini, ümmetin namazda salâtın farz veya vacip olmadığına ittifak ettiğini belirtmiştir.[54] Taberi namazda salâtı ne vacip ne farz ne de mendup olarak görmüştür. Ona göre bu duanın namazın herhangi bir yerinde okunmasıyla alakalı Kur'an ve sahih hadislerde emir veya tavsiye/mendupluk yoktur.[55] İsmini vermese de Şâfiî'nin

---

[46] Nail Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: İFAV, 2015), 325. Okuyucu, bu çalışmada Dört Muhammed'in klasik anlamda birer Şâfiî olmadıklarını, onların yeri geldiğinde Şâfiî gibi yakın oldukları âlimleri rahatça eleştirebilen, hiçbir mezhebe bağlı olmayan tipik bir Ehl-i hadis fakihi karakterini taşıdıklarını belirtir. Ancak Şâfiî fıkhını ilk nesil Şâfiîlerden okumuş, Şâfiî'den ve usulünden etkilenmiş oldukları için Nedim'in *Fihrist*'i gibi bazı tabakât kitaplarında Şâfiî fakihler arasında zikredildikleri ifade eder.

[47] İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, 2/44; *el-Evsat*, 3/212.

[48] İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/213.

[49] bk. Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, thk. Muhammed Tahir Hakim (Riyad: Edvâu's-Selef, 1420/2000); *Ta'zîmu kadri's-salât*, thk. Abdürrahîm Abdulcebbâr (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1406/1985).

[50] Ebû Bekir İbn Huzeyme Muhammed b. İshâk es-Sülemî en-Nîsâbûrî, *Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 1/351.

[51] İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/356.

[52] İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/356-8.

[53] İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/351.

[54] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 224, 228.

[55] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 259.

görüşünü aktarıp o görüşü savunanları çok ağır sözlerle eleştirmiş[56] ve bunu söyleyenin hadislere, ahkâma ve halefiyle selefiyle ümmete muhalefet ettiğini söylemiştir.[57] Konuyu uzunca ele alan Taberî, kendi görüşünü destekleyen merfû ve mevkûf hadislerden deliller aktarıp -bir kısmı bu bölümün başında zikredilen- Şâfiî öncesi âlimlerin görüşlerine yer vermiş ve çıkarımlar yapmıştır.[58]

Sonuç olarak buraya kadar ele alınan bilgilerden anlaşıldığı üzere namazda salât okunmasına âlimler müstehap/mendup, sünnet ve vacip/farz gibi farklı hükümler vermişlerdir. Ancak bu duanın sahâbe ve tâbiûnun büyükleri olarak ifade edilebilecek ilk nesillerde namazda okunan bir dua olarak karşımıza çıkmadığı, Nehâî gibi tâbiûnun küçüklerinin yaşadığı dönemde namazda okunup okunmayacağının mesele edildiği söylenebilir. Sonrasında, yani Şâfiî'ye kadarki dönemde ise vacip ve terki namazı ifsâd eden bir rukûn olarak değerlendirilmediği, okunması müstehap/mendup olan bir dua olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Namazda duaya ayrılan kısımda Hz. Peygamber'e dua etmenin ihmal edilmemesi gerektiğine inanılması ve "hamdele ve salvele" ile başlanılan duanın müstecâp dua olarak görülmesinin[59] bu neslin önceki nesilden farklı olarak müstehap/mendup hükmünü vermesinde etkili olduğu söylenebilir. Ancak Şâfiî'nin serdettiği görüşlerle mesele farklı bir zemine kaymış, bu duanın namazla ilişkisinin olup olmadığı konusu tartışmaya kapanıp farz olup olmadığı merkeze alınmış görünmektedir. İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî âlimlerin çoğunun onun görüşünde karar kılması bu zemini meşrulaştırmış olabilir. Bu sebeple hükmü fark etmeksizin namazda salâtın vazgeçilmez bir gelenek hâline gelmesinde Şâfiî'nin ve onu takip eden/ondan etkilenen önemli âlimlerin etkisinin olduğu söylenebilir. Öyle ki namazda salât Hanefî mezhebinde önceleri mendup veya mübah sayılırken geç dönem kaynaklarında sünnet olarak ifade edilmiştir.

Buhârî'nin yaklaşımında namazda salâtın hem ilk nesillerdeki mezkûr konumu hem de fakihlerin verdikleri birbirinden farkı bu görüşlerin etkili olduğu söylenebilir. Ancak bir muhaddis olarak temelde konuyla ilgili hadislerin sıhhat durumunun onun açısından daha belirleyici olduğunu söylemek *es-Sahîh*'te takip ettiği yöntem açısından daha doğru olur. Bu sebeple onun yaklaşımının anlaşılabilmesi için tarafların delil olarak kullandıkları rivayetlerin incelenmesi yerinde olacaktır.

---

[56] Taberî'nin Şâfiî ve tebaası olduğu anlaşılan bu kimseleri eleştirirken fazla ileri gittiği noktasında Kâdî İyâz'ın tespiti yerindedir (Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 2/142-3). Çünkü Taberî eleştirirken kastı aşan ifadeler kullanmaktadır. Ancak konumuz bu olmadığı için detaya girilmeyecektir.

[57] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 230.

[58] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 230-260.

[59] Merğinânî, *el-Hidâye*, 1/53. Bu anlayışın oluşmasında ileride gelecek olan Fadâle b. Ubeyd hadisinin etkisinin de olduğu söylenebilir. Bunun için bk. Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 8/152.

2. Namazda Salâtla İlgili Rivayetler

2.1. Salli-Bârik Duaları ile İlgili Rivayetler

Salli-Bârik duaları hadis kitaplarında birçok tarikle ve çeşitli sigalar ile aktarılmıştır. Bu rivayetler Ebû Humeyd es-Sâ'idî (ö. 60/679-10),[60] Kaʿb b. Ucre (ö. 52/672),[61] Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 74/693-4),[62] Ebû Mesʿûd el-Ensârî,[63] Ebû Hüreyre (ö. 58/678),[64] Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656)[65] ve Zeyd b. Hârice (ö. 30/650-1)[66] gibi sahabîlerden nakledilmiş olup Tirmizî'nin (ö. 279/892) ifade ettiğine göre Ali b. Ebû Talib'den (ö. 40/661) rivayet edilen bir tariki de bulunmaktadır.[67] Ayrıca Abdullah b. Mesʿûd'dan bir duaya mündemic şekilde mevkûfen de nakledilmiştir.[68]

Daha önce zikredildiği gibi Salli-Bârik duasının zikredilme sebebi, Hz. Peygamber'e "kendisine nasıl salât edileceğinin" sorulmasıdır. Ebû Humeyd es-Sâ'idî, Kaʿb b. Ucre, Ebû Sa'îd el-Hudrî tariklerinde "sorduk", "dedik" gibi ifadeler kullanılıp çoğul siga ile sorunun sorulduğu aktarılırken Ebû Mesʿûd el-Ensârî tarikinde diyaloğun nerede gerçekleştiği ve soruyu hangi sahâbînin sorduğu detayı da verilmiştir. Buna göre sahâbîler, Saʿd b. Ubâde'nin meclisinde bulunurlarken Hz. Peygamber yanlarına gelmiş ve Beşîr b. Saʿd ona bu soruyu sormuştur.

Rivayetlerin muhtevasına bakılırsa bu duanın belirtildiği ortamın ve durumun aynı olması, yani bu rivayetlerin tek bir olaya dayanması muhtemeldir. Nitekim bu tariklerde

---

[60] Buhârî, "Ehâdîsu'l-Enbiyâ", 10; "Da'avât", 33; Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr en-Nasır, thk. Mehmed Zihnî Efendî vd. (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1433/2011), "Salât", 69; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'İlmiyye, 1430/2009), "Tefrî'u ebvâbi'r-rukû", 34; Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'İlmiyye, 1430/2009), "İkâmetu's-salât", 25; Mâlik, "Kasru's-salât", 66; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 39/13-4; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 2/76; 9/29; 10/93.

[61] Buhârî, "Ehâdîsu'l-Enbiyâ", 10, "Sûretü'l-Ahzâb", 10, "Da'avât", 32; Müslim, "Salât", 66, 67, 68; Ebû Dâvûd, "Tefrî'u ebvâbi'r-rukû", 34; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1416/1996), "Ebvâbu'l-vitr", 20; İbn Mâce, "İkâmetu's-salât", 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/30, 31, 33, 52, 58; Nesâî, *Kübrâ*, 2/73-4; 9/28, 141; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/246; Abdurrezzâk, *Musannef*, 2/211-12; Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 2/387.

[62] Buhârî, "Sûretü'l-Ahzâb", 10, "Da'avât", 32; İbn Mâce, İkâmetu's-salât", 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/24; Nesâî, *Kübrâ*, 2/76; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/246.

[63] Müslim, "Salât", 65; Ebû Dâvûd, "Tefrî'u ebvâbi'r-rukû", 34; Tirmizî, "Ebvâbu tefsîri'l-Kur'an", 34; Mâlik, "Kasru's-salât", 67; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 28/299, 304; 37/38; Nesâî, *Kübrâ*, 2/72-3; 9/25-7; 10/226; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/247; Abdurrezzâk, *Musannef*, 2/212.

[64] Ebû Dâvûd, "Tefrî'u ebvâbi'r-rukû", 34; Nesâî, *Kübrâ*, 9/25.

[65] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/16; Nesâî, *Kübrâ*, 2/75; 7/128; 9/27; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/247.

[66] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3,239; Nesâî, *Kübrâ*, 2/75; 9/27.

[67] Tirmizî, "Ebvâbu'l-Vitr", 20.

[68] İbn Mâce, "İkâmetu's-salât", 25; Abdurrezzâk, *Musannef*, 2/213.

sorulan soru "Sana nasıl salât edelim ey Allah'ın Resûlü?",[69] "Ey Allah'ın Resûlü! Bize sana salât etmemizi ve selâm vermemizi emrettin. Selâmı öğrendik. Peki sana nasıl salât edelim?",[70] "Ey Allah'ın Resûlü! Bu selamdır. Peki sana nasıl salât edelim?"[71] gibi benzer şekillerde gelmiştir. Hz. Peygamber'in cevabı ise hep "Deyin ki Allahümme salli (…)" şeklindedir.

Duanın Resûlullâh tarafından öğretildiğini ifade eden bu rivayetlerin tamamına yakın bir kısmında hiçbir şekilde Resûlullâh'a salâtın "namazda" yapıldığına/yapılacağına dair bir kayıt veya buna yorulabilecek bir ifade bulunmamaktadır. Fakat yukarıda zikri geçen Ebû Mesʿûd el-Ensârî rivayetinin bir tarikinde "namaz" kaydı bulunur ki bu kaydı haiz tarik *Muvattâ*'da, *Sünen-i Dârimî*'de ve *Kütüb-i Sitte*'de yer almaz:

"Biz yanındayken bir adam gelip Resûlullâh'ın önüne oturdu ve şöyle dedi: 'Sana selamın nasıl söyleneceğini öğrendik. Peki, namazdayken sana salât getirirsek -Allah sana salât etsin- nasıl salât getirelim?'[72] (…) Resûlullâh dedi ki: 'Eğer bana salât getirirseniz şöyle deyin: Allahümme salli 'alâ Muhammedin (…)"[73]

[69] Buhârî, "Ehâdîsu'l-Enbiyâ", 10, "Da'avât", 32.

[70] Ebû Dâvûd, "Tefrîʿu ebvâbi'r-rukû", 34.

[71] Buhârî, "Sûretu'l-Ahzâb", 10.

[72] "فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ إِذَا نَحْنُ صَلَّيْنَا عَلَيْكَ فِي صَلَاتِنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ"

[73] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/304; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/351; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 5/289; Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Nîsâbûrî el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mukbil b. Hâdî el-Vâdi'î (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1417/1997), 1/390-1; Ebû Ömer Ali b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 2/168; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, thk. Abdulmu'tî Emîn (Pakistan: Câmi'atü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1410/1989), 1/174.

Bu ziyadeyi yapan râviyi tespit edebilmek için Ebû Mesʿûd el-Ensârî rivayetinin tarikleri bir araya getirildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkar:

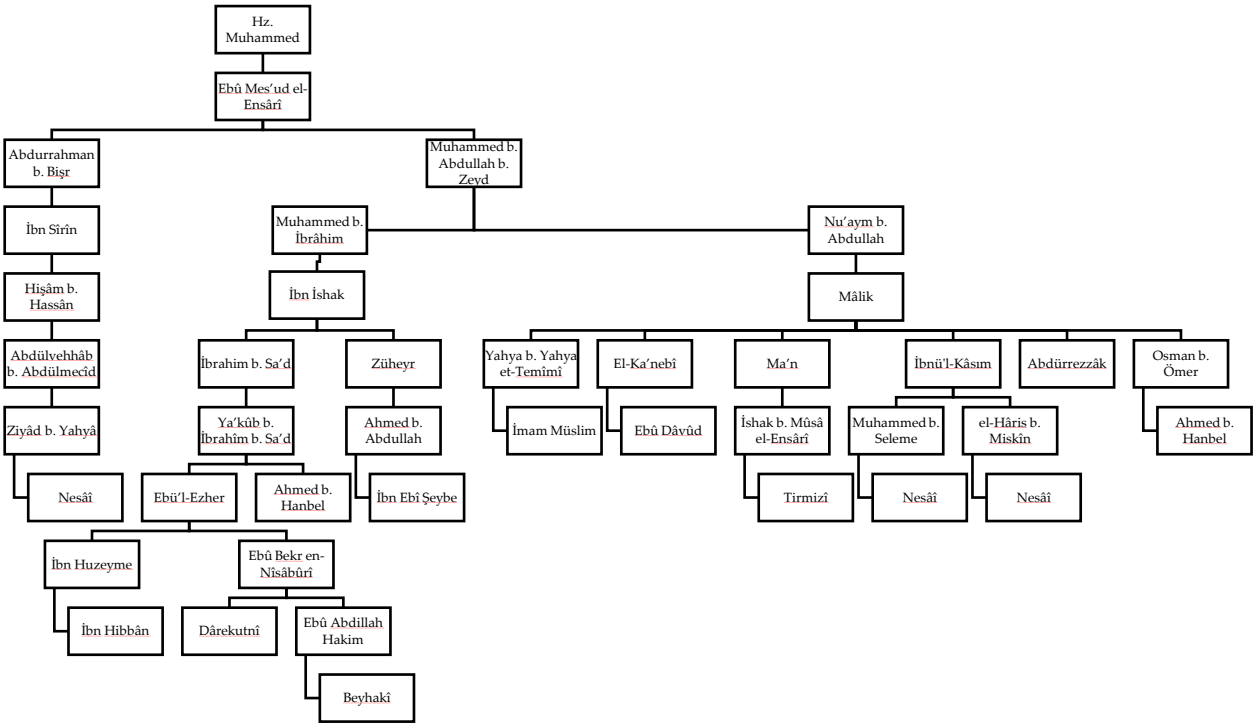

Ebû Mesʿûd el-Ensârî rivayetinin tariklerini gösteren genel isnâd şeması.

Yukarıdaki tabloda görünen tariklerden sadece "(…) Yaʿkûb b. İbrahim b. Saʿd → İbrahim b. Saʿd → İbn İshak → Muhammed b. İbrahim → Muhammed b. Abdullah b. Zeyd → Ebû Mesʿûd el-Ensârî" tarikinde "namaz" kaydı bulunmaktadır. Bu durumda tüm tarikler içerisinde "namazda" kaydının sadece Muhammed b. İbrahim'den (ö. 120/737-8) nakledildiği anlaşılmaktadır. Fakat rivayeti ondan aktaran sadece İbn İshak (ö. 151/768) olduğundan teknik olarak "İbn İshak'ın tek kaldığı" kabul edilir. Şemada görüldüğü gibi İbn İshak'tan İbrahim b. Saʿd (ö. 183/799) ve Züheyr (ö. 173/789) olmak üzere iki kişi bu hadisi aktarmış ancak Züheyr bu fazlalığı nakletmemiştir. Dolayısıyla bu fazlalık İbrahim b. Saʿd'dan da kaynaklanmış olabilir. Fakat onun rivayetinin sened kısmında geçen altı çizili şu ifade, fazlalığın İbrahim'den kaynaklanmadığını, Muhammed b. İbrahim veya İbn İshak'ın bu rivayeti "namazda salât" bağlamında naklettiğini gösterir:

حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: وَحَدَّثَنِي – فِي الصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ صَلَّى عَلَيْهِ فِي صَلَاتِهِ – مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّيْمِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ الْأَنْصَارِيِّ (…)

Muhammed b. İbrahim sika olup Buhârî'nin rivayetlerini asıl olarak naklettiği râvilerdendir. Meğâzî rivayetleriyle meşhur ancak râviliği çokça eleştiri almış olan İbn

İshak'ın[74] ise rivayetlerine Buhârî ve Müslim asıl olarak itibar etmemiş, Buhârî sadece taʿlîk, Müslim ise rivayetlerini sadece mütâbaat olarak aktarmıştır.[75] Rivayetin medâr râvisinin İbn İshak olması ve onun da çok hata yapan zayıf bir râvi olması kusurun onda olma ihtimalini güçlendirir. Ancak fazlalığın kime ait olduğu önemli olmaksızın metin yönünden diğer tariklere muhalefeti sebebiyle rivayet kusurlu sayılmalıdır. Çünkü bu rivayeti aynı tarikten (Muhammed b. Abdullah b. Zeyd → Ebû Mesʿûd el-Ensârî) nakleden ve hadiste muteber kabul edilen[76] Nuʿaym b. Abdullah rivayetinde, yine Ebû Mesʿûd'dan nakledilen başka bir tarikte[77] ve yukarıda isimleri zikredilen diğer sahâbîlerin rivayetlerinde "namaz" kaydının bulunmaması, bu fazlalığın bir râvi tasarrufundan ibaret olduğunu gösterir.

Bu ziyâdenin muhalefet değil de açıklayıcı bir ziyade olduğu, dolayısıyla reddedilmesinin gerekli olmadığı akla gelebilir. Bu durumda "namazda" kaydının hadisten çıkarılacak olan hükme nasıl etki ettiğine bakmak gerekir. Nitekim ilave kabul edildiğinde bu salâtın namazda okunmasıyla ilgili bir bağlayıcılık ve gereklilik ortaya çıkar. Ancak bunun bir muhalefet olarak kabul edilmesi durumunda "Hz. Peygamber'e salâtın nasıl yapılması gerektiği" dışında bir sonuca varılmaz. Bu iki durum arasındaki fark bu ifadenin açıklayıcı bir ziyadeden ibaret olmadığını, hadisten çıkan hükmü etkilediğini gösterir. Nevevî'nin (ö. 676/1277), Müslim'in aktardığı ziyadesiz rivayetin namazda bu salâtın okunmasına vacip hükmünün verilmesi için yeterli olmadığını ancak rivayetin ziyadeli hâli ve başka desteklerle bu hükmün verilebileceğini belirtmesi[78] de bu fazlalığın hükmü doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bunun bir muhalefet olarak nitelendirilmesi daha doğru olacaktır.

2.2. Namazda Salâtı Vâcip/Farz Görenlerin Delil Olarak Zikrettiği Diğer Rivayetler

İbn Huzeyme, İbn Hibban (ö. 354/965), Hâkim (ö. 405/1014), Beyhakî ve Nevevî gibi âlimler yukarıda zikredilen Ebû Mesʿûd rivayetindeki fazlalığı sahih kabul etmekle beraber Şâfiî'nin görüşünü güçlendirebilmek adına konuyla ilgili başka destekleyici rivayetler de aktarmışlardır. Bu rivayetleri ele almadan evvel Şâfiî'nin delil olarak zikrettiği rivayetlerin incelenmesi yerinde olacaktır.

Şâfiî'nin namazda salâtın vacip/farz olmasıyla ilgili Ahzâb suresi 56. âyete ilaveten iki rivayeti delil olarak göstermiştir. Bunların ilki Ebû Hüreyre'nin "Ey Allah'ın Resûlü sana nasıl salât edelim, yani namazda" diye sorduğunu, Hz. Peygamber'in de "Deyin ki Allahümme salli alâ Muhammedin…" şeklinde cevap verdiğini anlatır.[79] İkincisi, Kaʿb. b. Ucre hadisinin Hz.

[74] Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matbaʿatü Dâireti'l-Meʿârifi'n-Nizâmiyye, 1329/1908), 9/40-6.
[75] İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/45.
[76] İbn Hacer, *Tehzîb*, 10/465.
[77] Nesâî, *Kübrâ*, 2/73, 9/27.
[78] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî, 1392/1972), 4/124.
[79] Şâfiî, *Ümm*, 1/140.

Peygamber'in namazda kendisine salât okuduğu detayını içeren farklı bir tarikidir.[80] Ebû Hüreyre'den aktardığı rivayetteki "yani namazda" ifadesi bir râvi açıklaması görünümündedir ki rivayetin tenkit edilme sebeplerinden biri bu açıklamanın kime ait olduğunun belirtilmemesidir.[81] Kaʿb b. Ucre rivayeti ise bu bâbdaki rivayetlerin en meşhuru olup hadis kaynaklarında Şâfiî'nin aktardığı şekilde geçmemektedir.

Şâfiî iki rivayeti de yalancılıkla itham edilmiş metrûk bir râvi olan hocası İbrahim b. Muhammed'den nakletmektedir.[82] Tahâvî Şâfiî'nin iki hadisi de hocası İbrahim b. Muhammed'den naklettiğini ve İbrahim'in "hadisi delil olarak kullanılamaz" birisi olduğunu belirtmiş, iki tarikin de sabit olmadığına işaret etmiştir.[83] İbnü'l-Münzir de Şâfiî'nin önemli bir hadisi atladığını ve hadisleri rivayetinin delil olarak kullanılması caiz olan birinden rivayet etmediğini ifade eder.[84] Burada atladığı söylenilen hadisin Abdullah b. Mesʿûd'dan aktarılan ve Şâfiî'nin bu konudan bahsederken aktarmadığı teşehhüd hadisi olduğu söylenebilir. Sonuç olarak Şâfiî'nin bu konuda delil olarak kullandığı hadislerin hem sened hem de metin olarak sahih olmadığını söylemek mümkündür.

2.2.1. Fadâle b. Ubeyd Hadisi

Nevevî'nin namazda salâta vacip hükmünün verilebilmesi için destekleyici mahiyette zikrettiği Fadâle b. Ubeyd (ö. 53/673) hadisi[85] konu etrafında delil olarak zikredilen hadislerin başında gelir. Bu hadis, kaynaklarda sadece mezkûr sahâbîden aktarılmış olup şâhidi yoktur. Kaynaklarda birbirine yakın lafızlarla geçmektedir.[86] Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) naklettiği rivayet şu şekildedir: "Hz. Peygamber, namazında Allah'ı yüceltmeden ve Nebî'ye salât etmeden dua eden bir adam gördü ve dedi ki: 'Bu (adam) acele etti'. Sonra onu çağırdı ve ona veya başkasına 'Sizden biri dua ettiğinde Rabbini yüceltme ve övmeyle başlasın. Sonra Nebî'ye salât etsin, sonra da dilediğini istesin.' buyurdu."

Rivayetin namazda salât okunmasıyla ilgili delil olarak kullanılmasının sebebi metinde geçen "yedʿû fî salâtihî" ve "izâ sallâ ehadüküm" ifadeleridir. Ancak buradaki "fî salâtihî" ifadesinin "duasında" anlamında olması ve ifadenin "duasında niyaz eden" şeklinde anlaşılması, "izâ sallâ" ifadesinin de "namazı kılıp bitirdiğinde" anlamına gelmesi

[80] Şâfiî, *Ümm*, 1/140.
[81] Rivayeti zayıf sayanların gerekçeleri ile ilgili bk. İbn Hacer, *Feth*, 11/164.
[82] Tam adı İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahyâ'dır. Onunla ilgili ayrıntılı için bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/158-61.
[83] Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/181.
[84] İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/213.
[85] Nevevî, *el-Minhâc*, 4/124.
[86] Ebû Dâvûd, "Tefrîʿu ebvâbi'l-vitr", 23; Tirmizî, "Daʿavât", 65; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Hasan Muhammed el-Mesʿûdî (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1348/1930), "Sehv", 48; Nesâî, *Kübrâ*, 2/71; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/363; İbn Hibbân, *Sahîh*, 5/290; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/175; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezu hicr li'l-buhûs ve'd-dirâsât el-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1432/2012), 2/211; Hâkim, *Müstedrek*, 1/342, 391.

mümkündür. Bu durumda hadiste kastedilen "namazdan sonra yapılan dua" olur.[87] Övgü kısmı Tahiyyât duasına hamledilerek mezkûr ifadelerin "namaz içinde dua", yani Tahiyyât'tan sonra salât şeklinde anlaşılabileceği de ifade edilmiştir.[88]

Vacip olduğuna ittifak edilen Tahiyyât'ın bu kişi tarafından terk edilmesi ve Hz. Peygamber'in o kişiden namazın iadesini istememesi, övgü kısmının Tahiyyât'a yorulmasını zorlaştırır. Bu sebeple Fadâle hadisinde Tahiyyât ve Salli-Bârik dualarının kastedilmesi uzak bir ihtimaldir. Tirmizî'nin bu hadisi "Namaz" bölümlerinde değil, dua bölümünde zikretmesi de bu sebeple olmalıdır. Buna göre rivayetin namazdan sonra veya farklı bir zamanda bir duanın nasıl yapılacağı hususunda olması ihtimali daha yüksektir. Nitekim rivayetin lafızları salâtla ilgili herhangi bir vucûbiyete delalet edecek şekilde değildir. Zira Resûlullâh bu şahsa uygun dua etme şeklini öğrettikten sonra, namazı eksik kılan kimseye yaptığı gibi, namazı tekrarlamasını istememiştir. Bu da mezkûr rivayetin iddia edildiği gibi Salli-Bârik dualarının namazın farzlarından/vaciplerinden olduğuna delil getirilemeyeceği şeklinde yorumlanmıştır.[89] O yüzden buradaki duayı namazın haricinde isteğe bağlı bir dua olarak görmek daha makul görünmektedir.

Rivayet "Ebû Hâni Humeyd b. Hâni[90] → Ebû Ali Amr b. Mâlik[91] → Fadâle b. Ubeyd" şeklinde her tabakada tek râvi tarafından aktarılmıştır. Bu râvilerin tamamı Buhârî'nin rivayetlerini *es-Sahîh*'e almadığı râvilerdendir. Bu sebeple rivayet isnâd yönünden Buhârî'nin belirlediği sıhhat şartlarına uymamaktadır.[92]

Hâkim *el-Müstedrek*'te bu hadisi salâtın teşehhüdden sonra okunması gerektiği hususunda delil olarak aktardıktan sonra Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ve bilinen bir illetinin bulunmadığını söylemiştir.[93] Yukarıda zikredildiği gibi Buhârî bu râvilerin tamamını, Müslim ise Amr b. Mâlik'i *es-Sahîh*'ine almamış olduğu hâlde bu rivayete "Şeyhayn'ın şartlarına uygundur." hükmünün verilmesi yanlıştır.[94] Buhârî ve Müslim'in bu

[87] Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 4/248; Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübarekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'ü't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 9/315.

[88] Azîmâbâdî ifadeyi iki yorumu da içerecek şekilde ihtimalli olarak şerh eder (Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 4/248).

[89] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 6/18; İbn Abdilber, *Temhîd*, 16/192.

[90] Humeyd b. Hâni hakkında fazla bilgi yoktur. O, İbn Hibbân gibi hakkında cerh bilgisi bulunmayan râvileri güvenilir görenlerin sika saydığı bir râvidir. Râvi için bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/50-1.

[91] Amr b. Mâlik'in hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte onu sika sayanlar vardır. Hakkında bk. Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabad: Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Me'ârifi'l-Osmâniyye, 1371/1952), 6/259; İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/96.

[92] Buhârî bir râvinin rivayetlerini *es-Sahîh* dışında bırakma, yani tamamen eleme kararına onun rivayetlerini incelemesi sonucunda varır. Râvinin çok hata yapması veya rivayetlerinde çokça garâbet ve nekâret bulunması gibi kusurların onun kararlarında etkili olduğu görülmüştür (Zeyd Taban, *Buhârî'yi Yeniden Okumak: Şartlar ve Asıl Hadisler* [İstanbul: İFAV, 2026], 92-107).

[93] Hâkim, *Müstedrek*, 1/391.

[94] Zehebî bu rivayetle ilgili sessiz kalmıştır. Mukbil b. Hâdî el-Vâdi'î (ö. 2001) ise *Evhâm'ul-Hâkim elletî sekete aleyhâ'z-Zehebî* isimli çalışmasında Amr b. Mâlik'in "Şeyhayn'ın ricâlinden olmadığını" belirtmiştir (Hâkim, *Müstedrek*, 1/391).

hadisi *es-Sahîh*'lerine almamaları ve rivayetin râvileri hakkındaki tutumları bu hadiste veya râvilerinde bulunan gizli bir illet sebebiyle rivayetin muallel olma ihtimalini akla getirmektedir.[95]

2.2.2. Zayıflığı Açık Olan Diğer Rivayetler

Bu konuda delil olarak zikredilen hadislerden biri de "Nebî'ye salât etmeyenin namazı makbul değildir" hadisidir.[96] Hâkim bu hadisi aktardıktan sonra Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur demiş, ancak onların hadisin râvisi Abdülmüheymin'i *Sahih*'lerine almadıklarını da belirtmiştir. Zehebî *Telhîs*'inde bu râvinin "vâhî" olduğunu söyleyerek çok zayıf olduğunu vurgulamıştır.[97] Beyhakî, hadisi namazda salât ile ilgili deliller arasında zikrettikten sonra bu râvinin zayıf olduğunu da belirtmiştir.[98] *es-Sünenü'l-Kübra*'da ise aynı hadisten sonra mezkûr râvinin rivayetleriyle ihticâc edilemeyecek biri olduğunu dile getirmiştir.[99] Ayrıca Buhârî, Abdülmüheymin hakkında "münkeru'l-hadis" demiştir.[100] Bu sebeple rivayetin isnâd bakımından Şeyhayn'ın sıhhat şartlarına uymaktan çok uzak, zayıf bir hadis olduğu açıktır.

Bu rivayetin Hz. Aişe'den nakledilen bir tariki daha vardır ki Beyhakî, onun isnâdında Amr b. Şimr ve Câbir el-Cu'fi (ö. 128/745-6) isminde iki zayıf râvinin bulunması sebebiyle zayıf olduğunu belirtmiştir.[101] Aynı râvilerin aktardığı konuyla alakalı şu iki rivayet de aynı sebepten ötürü zayıf sayılmıştır: İlki Hz. Peygamber'in Büreyde'ye hitaben "Teşehhüdde şunları asla bırakma: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim onun resûlü olduğuma [şehâdet etmek], bana ve tüm peygamberlere salât etmek ve Allah'ın salih kullarına selam vermek",[102] ikincisi "Kim namaz kılar da bana ve Ehl-i beyt'ime salât etmezse namazı kabul olmaz"[103] rivayetidir.

Yine Hâkim'in delil olarak zikrettiği hadislerden biri de İbn Mesûd'dan merfû olarak nakledilen "Namazda teşehhüdü yapan şöyle desin: Allahümme salli alâ Muhammedin…" rivayetidir.[104] Bu rivayete Hâkim'in *el-Müstedrek*'i ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı

---

[95] Buhârî'nin *es-Sahîh*'ine almadığı asıl hadislerin bir illet sebebiyle dışarıda bırakıldığına dair bk. Taban, *Buhârî'yi Yeniden Okumak*, 185-196, 289-290. Örnek rivayetler için ayrıca bk. *age*, 196-285. Konuyla ilgili benzer sonuçlara ulaşan ve farklı örnekleri içeren başka bir çalışma için bk. Muhammed Râyık, *İ`râdu'l-İmâmi'l-Buhârî ani'l-hâdîsi'l-asl fi'l-bâb fi'l-Câmi`i's-Sahîh* (Amman: Dâru'l-Fârûk, 1443/2022).

[96] Hâkim, *Müstedrek*, 1/392; Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/200.

[97] Hâkim, *Müstedrek*, 1/392.

[98] Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/200.

[99] Beyhakî, *Kübrâ*, 2/529.

[100] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Dibâsî - Mahmud b. Abdulfettah en-Nahhâl (Riyad: en-Nâşir el-Mütemeyyiz li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1440/2019), 7/162.

[101] Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/202; *Kübrâ*, 2/529.

[102] Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/202.

[103] Beyhakî, *Hilâfiyyât*, 3/201-2; Dârekutnî, *Sünen*, 2/171.

[104] Hâkim, *Müstedrek*, 1/391-2; Beyhakî, *Kübrâ*, 2/529.

haricinde herhangi bir hadis kaynağında rastlanılmamıştır. Rivayet iki yerde de aynı isnâdla geçmektedir. Vâdiî bu rivayetin, isnâdında bir mübhem (isimsiz) râvi bulunması sebebiyle "sahih" kabul edilemeyeceğini belirtir.[105] Ayrıca isnâdda geçen Yahyâ b. es-Sebbâk hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.[106] Bu sebeplerle hadisin makbûl sayılması mümkün güzükmemektedir.

Konuyla ilgili İbn Mesûd'dan nakledilen mevkûf bir rivayet de bulunur: "Kişi teşehhüdü yapar sonra Nebî'ye salât eder, ardından kendisi için dua eder."[107] Hâkim'in de naklettiği[108] bu rivayeti İbn Hacer (ö. 852/1449) Şâfiî'nin hükmüyle ilgili en sağlam delil olarak nitelendirmiştir.[109] Bu rivayeti Ebû İshak'tan (ö. 127/745) nakleden Ebü'l-Ahvas'tır (ö. 179/795-6). İhtilat sebebiyle Ebû İshak rivayetlerinin ancak bazı muteber râvilerden nakledilenleri dikkate alınmıştır ki Ebü'l-Ahvas bunlardan değildir.[110] Ayrıca bu rivayeti Abdullah b. Mesûd'un geleneğine bağlılıkla bilinen Hanefî âlimlerin zikretmemiş olmaları ve bu rivayete rağmen namazda salâta müstehap/mendup hükmünü vermeleri düşündürücüdür. Bunun sebebi daha önce zikredilen ve "Sonra dilediği duayı seçip okusun." cümlesiyle biten İbn Mesûd'un merfû Tahiyyât hadisine ters düşmesi olabilir. Buna ilaveten Abdullah b. Mesûd'un Tahiyyât'tan sonra başka dualar ettiği nakledilmiştir.[111] Bunlardan biri Umeyr b. Saîd en-Nehâî'nin (ö.107-15/725-34) "Abdullah (b. Mesûd) bize namazda teşehhüdü öğretiyordu. Sonra 'Namazda teşehhüdü bitirdiğinizde söyle söyleyin: Allah'ım senden bildiğim bütün hayırları istiyorum (…)' dedi." rivayetidir[112] ki burada salât zikredilmemiştir. Namazda salât okumanın sahabîler arasında uygulanmadığını iddia eden Taberî de bu iddiası için Abdullah b. Mesûd'un teşehhüdden sonra okuduğu duaları içeren rivayetleri zikretmiş, Sad b. Ebî Vakkâs'ın teşehhüdden sonra salât okumadan başka bir dua okuduğunu "Teşehhüdü yaptıktan sonra şöyle derdi" ifadesiyle ortaya koyan bir rivayeti de eklemiştir.[113]

---

[105] Hâkim, *Müstedrek*, 1/391-2. İbn Hacer Mübhem râvinin hadisinin makbul olmadığını belirtir (*Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Abdullah b. Dayfullah [Riyad: Mektebetü Sefîr, 1422/2001], 125).

[106] İbn Hibbân *Sikât*'ında Yahyâ b. es-Sebbâk'ı zikretmiş, yukarıdaki isnâdda olduğu gibi "onun bir adamdan ve ondan da Saîd b. Ebû Hilâl'in hadis aktardığını" söylemekle yetinmiştir (Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât* [Haydarabad: Dâiretü'l-Me'ârifi'l-Osmâniyye, 1393/1973], 7/603). Bu durumda Yahyâ b. es-Sebbâk "mechûlu'l-ayn" olmaktadır. İbn Hacer onun hükmünün "mübhem râvi" ile aynı olduğunu söyler (*Nüzhetü'n-nazar*, 125).

[107] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/264.

[108] Hâkim, *Müstedrek*, 1/391.

[109] İbn Hacer, *Feth*, 11/164.

[110] Ahmed b. Hanbel'in Ebû İshak rivayetlerinde Ebü'l-Ahvas'ı tercih etmediğine dair bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Mesâil (İbn Hâni)*, thk. Züheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1979), 2/220-1; Ebu'l-Mehâsin Cemalüddin Yusuf b. Hasen b. Ahmed İbnu'l-Mibred, *Bahru'd-dem fî men tekelleme fîhî Ahmed bi medh ev zemm*, thk. Ravhiye Abdurrahman es-Süveyfî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992), 74. Ebü'l-Ahvas'la ilgili ayrıca bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/282-3.

[111] Bu duaların bazısı için bkz. Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 237-239.

[112] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/264.

[113] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 239-240.

Burada sahâbilerden namazda salâtı vacip gördüğü iddia edilen Ebû Mesʿûd el-Ensârî[114] ve ona isnâd edilen "Hz. Peygamber'e salât okumadan bir namaz kılsam, o namazın tamam olmadığını düşünürüm."[115] sözüne değinmek gerekir. Taberî bu hadisin mürsel olduğunu, isnâddaki Ebû Cafer'in Ebû Mesʿûd'a yetişemediğini ve onu görmediğini belirtir. Buna ilaveten o, yetiştiği kabul edilse dahi isnâdında Câbir el-Cû'fî'nin bulunması sebebiyle rivayete sahih denmesinin caiz olmayacağını söyler.[116] Gerçekten de Câbir çok eleştiri almış, hatta Nesâî'nin "metrûk" dediği bir râvidir.[117]

2.3. Namazda Salâtı Farz/Vacip Görmeyenlerin Delil Olarak Zikrettiği Rivayetler

Namazda salâtın farz olmadığı görüşünde olanların bu hususta kullandıkları en güçlü delil Abdullah b. Mesʿûd'dan aktarılan Tahiyyât rivayetleridir. Bunlardan biri, Hz. Peygamber'in Tahiyyât duasını öğrettiği ve sonu "[Tahiyyât duasını] yaptığında veyahut bitirdiğinde namazın da tamam olmuştur. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur." şeklinde biten rivayettir.[118] Hanefî mezhebi kaynaklarında çokça zikredilen bu rivayeti Şeybânî de aktarır ve "bununla amel ettiklerini ancak sonunda 'selâm' bulunduğunu" belirtir. Hükmü ve okunacağı yerle ilgili yorum yapmadan Hz. Peygamber'e salâtın nasıl olduğunu yine Ebû Hanîfe'den nakleder.[119]

İbn Mesʿûd rivayetinin en sağlam tariki ve versiyonu Ebû Hanîfe, Buhârî ve Müslim'in de rivayet ettiği hadistir. Bu versiyonda da Hz. Peygamber Tahiyyât duasını öğretir ve ardından "Sonra [kişi] hoşuna giden bir duayı seçer ve okur." der.[120]

Tahâvî, yukarıdaki hadisi iki tarikle aktardıktan sonra bu tariklerde geçen "Sonra [kişi] hoşuna giden bir duayı seçer ve okur." ve "Sonra dilediği sözü [yani duayı] seçer." gibi ifadelerin, teşehhüdden hemen sonra kişinin dilediği duayı okuması hükmüne delalet ettiğini, bu durumun teşehhüd ve selam verme arasında bir farzın bulunmasına mani olduğunu belirtir.[121] İbnü'l-Münzir de bu ifadelerden dolayı aynı görüşü savunmuş, burada bir vacip bulunsaydı bunun Hz. Peygamber tarafından öğretileceğini ve insanlara bir seçenek

[114] Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 2/137.
[115] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 229.
[116] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 257-258.
[117] İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/46-51.
[118] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/108-9; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Abdulganî Muhammed Ali (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), "Salât", 84; İbn Hibbân, *Sahîh*, 5/291; Dârekutnî, *Sünen*, 2/166.
[119] Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, 1/136.
[120] Yakûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/53; Buhârî, "Ezân", 148, 150; "el-Amelu fi's-salât", 4; "İsti'zân", 3, 28; "Da'avât", 17; "Tevhîd", 5; Müslim, "Salât", 16.
[121] Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/182.

sunulmayacağını ifade etmiştir.[122] Geç dönem Hanefî fakihlerinden Kâsânî (ö. 587/1191) ve Mevsılî (ö. 683/1284) de aynı görüştedir.[123]

Taberî de namazda salâtın vacip/farz olmadığını ispatlamak için bu rivayeti delil olarak kullananlardandır. Buna ilaveten teşehhüdden sonra Hz. Peygamber'in okuduğu belirtilen ve arada salât zikredilmeyen rivayetleri de delil olarak zikreder.[124] Mezkûr İbn Mesʿûd rivayetiyle ilgili Taberî'nin ifadeleri dikkat çekicidir. O, "Sonra dilediği duayı seçsin" ifadesi sebebiyle "En güzel duanın Hz. Peygamber'e dua olduğu düşünüldüğünde burada Hz. Peygamber'e salât okumak gerekmez mi?" önermesine cevaben "Kitapta ve sünnette istenilen şekil dışında kişinin Allah'a yaklaşmaya çalışmasını hoş karşılamıyorum." demiş ve ümmetin amelinin ortada olduğunu, kimsenin Hz. Peygamber'in öğrettiği namaz şekline bir şey eklemediğini ifade etmiştir. Ancak namazda salât okuyan kişinin salât dışında ettiği dualar namazını bozmadığı gibi bunun da bozulmayacağını sözlerine eklemiştir.[125]

2.3. Buhârî ve Diğer Muhaddislerin Meseleye Yaklaşımı

Daha önce belirtildiği gibi Ebû Mesʿûd'dan nakledilen Salli-Bârik rivayetinin içeriğinde "namaz" kaydı bulunan hatalı tarikini Mâlik, Dârimî ve *Kütüb-i Sitte* müellifleri kitaplarına almamıştır. Ancak Buhârî dışındaki diğer müellifler "namaz" kaydını içermediği halde Salli-Bârik rivayetlerini namaz bölümlerinde nakletmiştir. Bugüne ulaşan kaynaklar içerisinde tespit edebildiğimiz kadarıyla bu duanın namaz bölümünde zikredildiği ilk hadis eseri Mâlik'in *Muvattâ*'sıdır. Onu Abdurrezzâk ve İbn Ebî Şeybe, onları da Dârimî ve Buhârî dışındaki diğer *Kütüb-i Sitte* müellifleri takip etmiştir.[126] Nitekim Ebû Davûd ve İbn Mâce "Teşehhüdden sonra Hz. Peygamber'e salât", Nesâî "Namazda Hz. Peygamber'i övme ve ona salât etme" bâbını açarak Hz. Peygamber'e salâtın namazda okunacak dualardan olduğu görüşünü açıkça belirtmiştir. Müslim'in teşehhüd rivayetlerinden hemen sonra Salli-Bârik rivayetlerini nakletmesi, Tirmizî'nin bu duaları namaz bölümünde aktarması ve Dârimî'nin teşehhüd bâbından hemen sonra "Hz. Peygamber'e salât" bâbını açması onların da bu görüşte olduğunu gösterir.

Buhârî ise salâtın namazda okunmasıyla ilgili herhangi bir rivayeti veya detayı *es-Sahîh*'e almadığı gibi kitabına aldığı Salli-Bârik rivayetlerini de namazla ilgili bölüm ve başlıklarda tahric etmemiştir. Onun Hz. Peygamber'e salâta dair açtığı bâblar incelendiğinde konuyu özel olarak tetkik ettiği anlaşılır. Nitekim Buhârî, "Teşehhüdden Sonra Vacip

[122] İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, 3/213.
[123] Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/58; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/54.
[124] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 230-236.
[125] Taberî, *Tehzîbu'l-âsâr*, 258-259.
[126] Müslim, "Salât", 65-69; Ebû Dâvûd, "Tefrîʿu ebvâbi'r-rukû", 34; Tirmizî, "Ebvâbu'l-vitr", 20; Nesâî, "Sehv", 49-54; İbn Mâce, "İkâmetu's-salât", 25; Mâlik, "Kasru's-salât", 66, 67; Abdurrezzâk, *Musannef*, 2/211-3; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/246-7.

Olmaksızın Seçilen (Okunan) Dua" adında bir bâb açmış ve kişinin teşehhüdden sonra dilediği duayı seçip okuyabileceğini ifade eden mezkûr Abdullah b. Mesûd rivayetini bâba asıl yapmıştır.[127] Başlıkta geçen "vacip olmaksızın" ifadesi Buhârî'nin, teşehhüdden sonra okunacak hiçbir duanın vacib/farz olmadığı görüşünde olduğunu gösterir. Burada itirazın Şâfiî'ye ve onu takip edenlere olduğu söylenebilir. Nitekim ondan önce kimsenin namazda salât okunmasına vacip/farz hükmü verdiğinin bilinmediği daha önce ifade edilmişti. Aynî (ö. 855/1451) bu bâbı koymakla Buhârî'nin Tahiyyât'ı "okumayı" bitirdikten sonra kişinin tercih edeceği duayı açıkladığını, başlıkta geçen "vacip olmaksızın" ifadesiyle de bâbın hadisinde geçen "okusun" emir kipine işaret ettiğini, buradaki emrin vucûbiyet değil müstehaplık ifade ettiğini belirtmiştir.[128] İbn Hacer de aynı görüşü serdetmiş ancak Buhârî'nin bâb başlığında belirttiği duaların bu bâbdan hemen önceki "(Namazda) Selâm Vermeden Önce Dua Etmek" bâbında geçen dualar olduğunu söylemiştir.[129] İbn Hacer'in bahsettiği bâb başlığının altında Hz. Peygamber'in namazda okuduğu vârid olan bir dua ile Hz. Ebû Bekir'in namazda okumak için bir dua öğretmesini istendiğinde kendisine tavsiye ettiği başka bir duayı içiren iki rivayet aktarmıştır.[130] Burada Buhârî'nin Salli-Bârik dualarını veya namazda salâta işaret eden herhangi bir bilgiyi aktarmadığı görülür. Onun bu kısımda naklettiği rivayetlerde mezkûr duaların namazda okunduğuna dair detaylar yer alır. Buradan hareketle Buhârî'nin teşehhüdden sonra okunacak dua için "namazda" kaydının bulunmasını esas aldığı, Salli-Bârik rivayetlerinin bu kaydı içeren tariklerinin sahih olmaması sebebiyle bu duayı namazla ilişkilendirmediği söylenebilir. Nitekim o, "Dualar" bölümünde açtığı "Namazda Dua" bâbında da sadece mezkûr Hz. Ebû Bekir hadisi, namazda dua adâbıyla ilgili inen bir âyetin sebeb-i vurûdu ve son olarak "sonra dilediği duayı seçip okusun" ifadesiyle biten Abdullah b. Mesûd hadisini aktarmıştır.[131] Salli-Bârik dualarını içeren rivayetleri *es-Sahih*'in başka yerlerinde aktarmasına rağmen burada da zikretmemiş olmasından, bu salâtla namaz arasında herhangi bir bağ kurmadığı netleşir.

Buhârî'nin Salli-Bârik rivayetlerini naklettiği başlıklar da bu savı destekler. Nitekim onun, Salli-Bârik rivayetlerini namaz bölümleri dışındaki üç farklı bölümde aktardığı görülür. İlk olarak "Ehâdîsü'l-Enbiyâ" bölümünde içeriğinde kendisinin ve ailesinin bahsi geçtiğinden Hz. İbrahim ve ailesiyle ilgili rivayetlerin yer aldığı kısımda iki farklı tarikle bu duayı nakleder nakleder.[132]

[127] Buhârî, "Ezân", 150.
[128] Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 6/119-20.
[129] İbn Hacer, *Feth*, 2/320-1.
[130] Buhârî, "Ezân", 149.
[131] Buhârî, "Da'avât", 17.
[132] Buhârî, "Ehâdîsu'l-Enbiyâ", 10.

İkinci olarak "Tefsir" bölümünde Ahzâb suresi 56. âyette geçen Nebî'ye salât emrinin tefsirine dair Salli-Bârik rivayetini aktarır. Böylece ayetteki emir ile bu duayı namazdan bağımsız şekilde alakalandırır.[133]

Üçüncü olarak da "Daʿavât" bölümünde peş peşe açtığı iki bâbda bu duayı nakleder. İlki "Nebî'ye salât" isminde bir bâb olup burada Hz. Peygamber'e nasıl salât edilmesi gerektiğini Salli-Bârik rivayetini naklederek ortaya koyar.[134] Hemen ardından Hz. Peygamber'den başkasına salât okunup okunamayacağını ifade eden bir bâb daha açar. Burada ise başka delillerin yanında içeriğinde Hz. Peygamber'den başkasına da salât okunduğundan Salli-Bârik rivayetinin bir versiyonunu naklederek başlıkta ifade ettiği hükmü delillendirir.[135] Yukarıda bahsedildiği gibi "Dualar" bölümünde "Namazda Dua" başlığı olduğu halde Salli-Bârik dualarını sadece mezkûr başlıklarda nakletmesi bu duayı namaz haricinde bir dua olarak gördüğünü gösteren en açık delillerdendir.

Mezkûr verilerden hareketle Buhârî'nin, ilgili rivayetlerin sahih olmaması sebebiyle namazda salât okuma uygulamasının sabit olmadığı görüşünde olduğu ve bu duayı namazda okunacak dualar arasında görmediği anlaşılmaktadır. Buna ilaveten onun salâtı namazla ilişkilendirmemesinde önceki nesillerin böyle bir uygulamasının bulunmadığına dair ilk bölümde geçen nakillerin de etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Buhârî'nin sahâbe ve tâbiûn görüşlerini derlediği bir eser yazdığı[136] ve Ehl-i Rey de dâhil öncekilerin kavillerini ezberlediği bilinmektedir.[137]

Sonuç

Bu çalışmada Buhârî'nin *es-Sahîh*'indeki tasarruflarından yola çıkarak yerleşik bir uygulama olan namazda salât okumanın dayanağının ne olduğu sorgulanmıştır. Bu uygulamanın Hz. Peygamber'in sünnetine dayandığını iddia eden âlimlerin delil olarak sundukları başta Salli-Bârik rivayetleri olmak üzere konuyla ilgili rivayetler incelenmiş, içeriğinde "namaz" kaydının yer aldığı rivayetlerin illetli, yani üzerine hüküm bina edilebilecek seviyede olmadığı, bu sebeple vacip olması bir yana bunlardan Hz. Peygamber'in namazda kendisine salât okuduğu veya okunmasını istediği sonucuna varılamayacağı anlaşılmıştır. Zaten bu uygulamaya vacip hükmünü veren Şâfiî de Ahzâb suresi 56. âyetteki emirden hareketle bu hükmü vermiş, rivayetleri ek delil olarak zikretmiştir.

Sahih hadislerde bir dayanağı olmamasına rağmen tarihi süreç içerisinde yerleşik bir uygulama hâline gelmesinin arkasındaki amilleri öğrenmek adına sahâbe ve özellikle

[133] Buhârî, "Sûretü'l-Ahzâb", 10.
[134] Buhârî, "Da'avât", 32.
[135] Buhârî, "Da'avât", 33.
[136] Ahmed el-Aktaş, *Kıssatü hayâti'l-Buhârî (sîre târîhiyye cedîde)* (Riyad: Merkezu İhsân li-Dirâsâti's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1446/2024), 480.
[137] Aktaş, *Kıssatü hayâti'l-Buhârî*, 63.

tâbiûnun büyüklerinin uygulamaları araştırılmış, bu iki nesilde böyle bir uygulamanın var olduğuna dair tatmin edici verilere ulaşılamamış, aksine bunun uygulanmadığına dair bulguların daha güçlü olduğu görülmüştür. Ancak tâbiûnun küçükleri döneminde mesele edilmeye başladığı anlaşılan namazda salâtın zaman içerisinde yaygınlaştığı, mezhep imamlarının görüşleriyle yerleşik hâle geldiği söylenebilir. Namazda salâtı farz gören azınlığın dışında kalan âlimlerin de bu duanın namazda okunmasına müstehap/mendup hükmünü vermeleri ve terk edeni kusurlu görmeleri bu uygulamanın yerleşmesini kaçınılmaz hâle getirmiş olmalıdır. Âlimlerin namazda duaya ayrılan teşehhüdden sonraki kısımda Hz. Peygamber'e dua edilmemesini edebe uygun bulmamaları ve bazı rivayetlerde müstecâb duanın hamdele ve salvele ile başlayan dua olduğunun ifade edilmesi onların bu hükmü vermesinde etkili olmuş olabilir.

Salâtın namazda okunmasını uygun gören fakihlerin müstehap/ mendup gibi bağlayıcı olmayan hükümler vermelerine rağmen terk edeni kusurlu saymaları, belki de Şâfiî'nin verdiği hükmün oluşturduğu tartışma zemini ve onu Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye gibi önemli isimlerin takip etmesi namazda salât okumanın geç dönem Hanefî âlimlerince dahi sünnet sayılması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada namazda salâtı müstehap/mendup dahi görmeyen Taberî'nin "Kitapta ve sünnette istenilen şekil dışında kişinin Allah'a yaklaşmaya çalışmasını hoş karşılamıyorum." sözünün önemi ortaya çıkar.

Bu tartışma ortamının etkisinin hadis kaynaklarına da yansıdığı görülür. Nitekim *Sahîh-i Buhârî* hariç tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Mâlik'in *Muvattâ*'sı olmak üzere hadis kaynaklarının tamamında Salli-Bârik duaları namazla ilgili bölümlerde nakledilmiştir. Buhârî ise hem yetiştiği gelenekten hem de fikrî olarak yakın veya uzak durduğu önceki dönem fakihlerinden tamamen farklı davranmış, bu duayı içeren rivayetleri *es-Sahîh* içerisinde birçok yerde nakletmesine ve teşehhüdden sonra yapılacak dua ile ilgili başlıklar açmasına rağmen namazla ilgili hiçbir bölümde nakletmemiştir. Bu onun mezkûr duayı namazda okunacak dualar arasında görmediği anlamını taşır. Nitekim Buhârî'nin teşehhüdden sonra okunabilecek dualar için naklettiği sahih hadislerde bu duaların namazda okunduğuna/okunacağına dair detaylar bulunur. Salât rivayetlerinin bu detayı haiz versiyonlarının sahih olmaması sebebiyle Buhârî'nin bu duayı namazda okunabilecek dualar arasına almadığı anlaşılır. Buhârî'nin diğer hadis müelliflerinden farkını en açık şekilde gösteren bu örnekten de anlaşılacağı üzere *es-Sahîh*'in salt hadis kaynağı olarak görülmemesi, İslami ilimlere dair meselelerde onun tercihlerinin dikkate alınması büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

Abdurrezzâk, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Sanʿânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-Aʿzamî. Hindistan: el-Meclisu'l-ʿİlmî, 2. Basım, 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel - İshâk b. Râhûye. *Mesâil (İshâk b. Mansûr el-Mervezî el-Kevsec)*. Medine: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1425/2002.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Mesâil (Abdullah b. Ahmed)*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1401/1981.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Mesâil (İbn Hâni)*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1979.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Mesâil (Salih b. Ahmed)*. thk. Fazlurrahman Din Muhammed. Delhi: ed-Dâru'l-İlmiyye, 1408/1988.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.

Aksoy, Zübeyir. *Temel Hadis Kaynaklarında Hz. Peygamber'e Salât ve Selâm Getirmeyle İlgili Rivâyetlerin İsnâd ve Metin Yönünden İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Aktaş, Ahmed. *Kıssatü hayâti'l-Buhârî (sîre târîhiyye cedîde)*. Riyad: Merkezu İhsân li-Dirâsâti's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1. Basım, 1446/2024.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Komisyon. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî. *Avnü'l-mabûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Banaz, Şaban. *Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *el-Hilâfiyyât beyne'ş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe ve ashâbihî*. thk. Muhammed b. Abdulfettâh Ebû Şezâ en-Nahhâl. Kâhire: er-Ravzâ li'n-Neşri ve't-Tevzîʿ, 1436/2015.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezu hicr li'l-buhûs ve'd-dirâsât el-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1432/2012.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü's-sağîr*. thk. Abdulmu'tî Emîn. Pakistan: Câmi'atü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1410/1989.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Dibâsî - Mahmud b. Abdulfettah en-Nahhâl. Riyad: en-Nâşir el-Mütemeyyiz li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1440/2019.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. nşr. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed-Said Bektaş. Beyrut, Medîne: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Dârü's-Sirâc, 1431/2010.

Cihangeri, Hayri. *Namazda Okunan Duaların Hadisler Açısından Değerlendirilmesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.

Dârekutnî, Ebû Ömer Ali b. Ahmed ed-. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1424/2004.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *Sünen*. thk. Abdulganî Muhammed Ali. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşʿas es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-ʿİlmiyye, 1. Basım, 1430/2009.

Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrâhîm. *el-Âsâr*. thk. Ebû'l-Vefâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mukbil b. Hâdî el-Vâdiʿî. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1417/1997.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Aʿlâmu'l-hadîs*. thk. Muhammed b. Saʿd Âli Suʿûd. Mekke: Câmiʿatü Ümmi'l-Kurâ, 1. Basım, 1409/1988.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Meʿâlimu's-sünen*. nşr. Muhammed Râğib et-Tabbâh. Halep: et-Tabʿatü'l-ʿİlmiyye, 1. Basım, 1351/1932.

Hırakî, Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin. *Metnü'l-Hırakî alâ mezhebi Ebi Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî*. Kahire: Dâru's-Sahâbeti li-t-Turâs, 1413/1993.

Işık, Hidayet. "Hz. Peygamber (S.A.S.)'e Salat ve Selam Getirme ile İlgili Bir Araştırma". *Diyanet İlmi Dergi* 15/4 (1989), 263-286.

İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî. *el-Kâfî fî fıkhı ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed el-Moritânî. Riyad: Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîsiyye, 1400/1980.

İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ mine'l-meʿânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî, Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî. Fas: Vizaratu Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâm, 1387/1967.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-taʿdîl*. Haydarabad: Matbaʿatu Meclisi Dâireti'l-Meʿârifi'l-Osmâniyye, 1371/1952.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Kûfî. *Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Lübnan: Dâru't-Tâc, 1. Basım, 1409/1989.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1390/1970.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. thk. Abdullah b. Dayfullah. Riyad: Mektebetü Sefîr, 1422/2001.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. Hindistan: Matbaʿatü Dâireti'l-Meʿârifi'n-Nizâmiyye, 1329/1908.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. Haydarabad: Dâiretü'l-Meʿârifi'l-Osmâniyye, 1393/1973.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîh*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk es-Sülemî en-Nîsâbûrî. *Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-Aʿzamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Komisyon. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-ʿİlmiyye, 1. Basım, 1430/2009.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Beyân ve't-tahsîl ve'ş-şerh ve't-tevcîh ve't-taʿlîl fî mesâʾili'l-Müstahrece*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1408/1988.

İbnu'l-Mibred, Ebu'l-Mehâsin Cemalüddin Yusuf b. Hasen b. Ahmed. *Bahru'd-dem fî men tekelleme fîhî Ahmed bi medh ev zemm*. thk. Ravhiye Abdurrahman es-Süveyfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992.

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ ve'l-ihtilâf*. thk. Ebû Hammâd Ahmed b. Muhammed. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-İşrâf alâ mezhebi'l-Ulemâ*. thk. Ebû Hammâd Ahmed b. Muhammed. Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 1425/2004.

Kâdı İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ*. thk. Komisyon. Amman: Dâru'l-Feyhâ', 1407/1986.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mesʿûd b. Ahmed. *Bedâiʿu's-sanâiʿ fî tertîbi'ş-şerâiʿ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Kayrevânî, Abdullāh b. Ebî Zeyd. *er-Risâle*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Kudûrî, Ahmed b. Muhammed. *et-Tecrîd*. thk. Komisyon. Kahire: Dâru's-Selâm, 1427/2006.

Mâlik, Ebû Hamza Mâlik b. Enes b. Nadr el-Ensârî. *el-Muvattâ*. thk. Muhammed Mustafa el-Aʿzamî. Abu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1. Basım, 1425/2004.

Mâlik, Ebû Hamza Mâlik b. Enes b. Nadr el-Ensârî. *el-Müdevvene (Sahnûn)*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *el-Hâvî'l-kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfi'î ve hüve şerhu Muhtasari'l-Müzenî*. thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.

Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed. *el-Lübâb fi'l-fıkhi'ş-Şâfi'î*. thk. Abdulkerim el-Umerî. Medine: Dâru'l-Buhârî, 1416/1995.

Menbicî, Ali b. Zekeriyya. *el-Lübâb fi'l-cemʿ beyne's-sünneti ve'l-Kitâb*. thk. Muhammed Fazl Abdulazîz. Şam: Dâru'l-Kalem, 1414/1994.

Merğinânî, Ali b. Ebû Bekir Burhânuddîn. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mubtedi'*. thk. Talâl Yusuf. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Mertoğlu, M. Suat. "Salâtüselâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/23-4. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Mervezî, Muhammed b. Nasr. *İhtilâfu'l-Fukahâ*. thk. Muhammed Tahir Hakim. Riyad: Edvâu's-Selef, 1420/2000.

Mervezî, Muhammed b. Nasr. *Taʿzîmu kadri's-salât*. thk. Abdürrahîm Abdulcebbâr. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1406/1985.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*. Kahire: Matbaʿatu'l-Halebî, 1356/1937.

Mübarekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'ü't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *el-Câmiʿu's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr en-Nasır. thk. Mehmed Zihnî Efendî vd. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1433/2011.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ. *el-Muhtasar*. Beyrut, 1410/1990.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünen*. thk. Hasan Muhammed el-Meşûdî. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1. Basım, 1348/1930.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî, 1392/1972.

Okuyucu, Nail. *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: İFAV, 2015.

Râyık, Muhammed. *İ`râdu'l-İmâmi'l-Buhârî ani'l-hâdîsi'l-asl fi'l-bâbi fi'l-Câmi`i's-Sahîh*. Amman: Dâru'l-Fârûk, 1443/2022.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed es-. *el-Mebsût*. thk. Komisyon. Mısır-Beyrut: Matbaʿatu's-Saʿâde-Dâru'l-Maʿrife, ts.

Serinsu, Ahmet Nedim. "33/Ahzâb Sûresi 56. Ayeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salât ve Selâm Getirmenin Anlamı". *Dinî Araştırmalar* 4/10 (2001), 121-140.

Sülün, Murat. "Salâtuselâm Âyetinde Emredilen Nedir? el-Ahzâb (33) Suresinin 56. Âyetinin Tefsiri". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 7-63.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990.

Şeybânî, Ebû Abdillah Muhammed b. el-Hasan eş-. *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*. thk. Mehdî Hasan el-Kîlânî. Beyrut: ʿÂlemu'l-Kütüb, 3. Basım, 1403/1982.

Şürünbülâlî, Hasan b. Ammar eş-. *Merâkı'l-felâh şerhu metni Nurü'l-îzâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005.

Taban, Zeyd. *Buhârî'yi Yeniden Okumak: Şartlar ve Asıl Hadisler*. İstanbul: İFAV, 2026.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî et-. *el-Muʿcemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdulmecîd. Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, 2. Basım, ts.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b Cerîr et-. *Tehzîbu'l-âsâr*. thk. Ali Rıza b. Abdullah. Şam: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1. Basım, 1416/1995.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Sadettin Ünal. İstanbul: Merkezü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1416/1995.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd et-. *Müsned*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1. Basım, 1419/1999.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1416/1996.

Tuzcu, Recep. "İsnad ve Metin Açısından Salavat Hakkındaki Bazı Rivayetlerin Tenkidi". *Mütefekkir* 7/14 (2020), 367-390.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz M. Murtazâ ez-. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Komisyon. Kuveyt: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfeti ve'l-Funûni ve'l-Âdâb bi Devleti Kuveyt, 1422/2001.